

categories com ara l'*accent* (que abasta la síl·laba; cf. § 8.1) o l'*entonació* (que abasta mots sencers o seqüències de mots; cf. § 8.7).

D'acord amb aquestes distincions, en aquesta part analitzem, en primer lloc, els segments vocàlics i consonàntics; així mateix, delimitem com s'agrupen en síl·labes, quines restriccions d'aparició presenten i a quines modificacions regulars es veuen sotmesos. Tot seguit, procedim a l'estudi de les categories suprasegmentals de l'*accent* i l'*entonació*. Cal tenir en compte que, d'acord amb l'objectiu d'aquesta gramàtica, aquesta part I ofereix una presentació sobretot descriptiva d'aquestes categories, complementada per les indicacions prescriptives pertinents, i no pretén dirimir qüestions com ara la naturalesa fonològica de les vocals i les consonants, que han rebut caracteritzacions diferents entre els estudiosos de la fonologia i la fonètica catalanes. Cal apuntar, també, que, seguint el tractament més tradicional, les vocals i les consonants són caracteritzades a partir de trets articulitoris. Per a la representació d'aquests segments, finalment, ha estat adoptat el sistema de transcripció de l'*alfabet fonètic internacional* (AFI), que reproduïx els sons o les seqüències de sons mitjançant signes específics entre claudàtors. Atès el caràcter d'aquesta obra, en fi, hom farà referència adesiara, quan l'ocasió ho demanarà, a la grafia, i no als sons, a fi de donar una descripció dels fenòmens que sigui unitàriament aplicable als diversos parlars i intel·ligible per a lectors de les diverses zones del domini lingüístic.

2. LES VOCALS

Les *vocals* són sons que es produeixen sense que la sortida de l'aire expirat trobi cap obstrucció. En català, totes les vocals són sonores; això és, es produeixen amb vibració de les cordes vocals. Generalment són orals, és a dir, s'articulen amb el vel del paladar en tensió, bloquejant el pas de l'aire cap a la cavitat nasal; però ocasionalment poden esdevenir nasals en contacte amb consonants nasals en la seqüència fònica (cf. § 3, fig. I.1).

Les vocals poden ésser classificades a partir del grau d'elevació i d'avançament de la llengua, i a partir de la posició plana o arrodonida dels llavis. Tenint en compte el grau d'elevació de la llengua, les vocals es classifiquen en *altes* ([i] i [u]), *mitjanes altes* ([e] i [o]), *mitjana* ([ə]), *mitjanes baixes* ([ɛ] i [ɔ]) i *baixa* ([a]). Partint del grau d'avançament de la llengua, es classifiquen en *anterior* ([i], [e] i [ɛ]), *central* ([a] i [ə]) i *posterior* ([u], [o] i [ɔ]). Les vocals posteriors, a més, es produeixen amb *labialització* o arrodoniment dels llavis. Aquesta caracterització de les vocals apareix esquematitzada en el quadre I.1.

QUADRE I.1
Caracterització de les vocals

<i>Segons el grau d'elevació lingual</i>	<i>Segons el grau d'avançament lingual</i>		
	<i>anteriors</i>	<i>centrals</i>	<i>posteriors*</i>
<i>altes</i>	i		u
<i>mitjanes altes</i>	e		o
<i>mitjana</i>		ə	
<i>mitjanes baixes</i>	ɛ		ɔ
<i>baixa</i>		a	

* Les vocals posteriors són també labialitzades.

Com podem observar en aquesta representació, les vocals posteriors tenen un grau de posterioritat semblant, amb independència del grau d'elevació de la llengua. En el cas de les vocals anteriors, en canvi, el grau d'anterioritat és inversament proporcional al d'obertura: com més anteriors, més altes (o *tancades*). La vocal [ə] s'anomena, per tradició, *vocal neutra*, ja que no és ni alta ni baixa, ni anterior ni posterior. La vocal [a] pot ésser caracteritzada com a central, encara que la posició del cos de la llengua, més avançat o més endarrerit, varia segons el parlar i el context fònic. També presenten una certa variació les vocals mitjanes baixes: més baixes, o *obertes*, en valencià i en baleàric que en central i nord-occidental.

El sistema vocàlic delimitat fins ara ha d'ésser matisat en dues direccions diferents, l'una contextual i l'altra dialectal. Des d'un punt de vista contextual, cal establir una clara diferència entre el *vocalisme tònic* i el *vocalisme àton*; és a dir, entre les vocals que apareixen en síl·laba tònica i les que apareixen en síl·laba àtona. Des d'un punt de vista dialectal, a més, cal tenir en compte que no tots els parlars catalans tenen el mateix inventari vocàlic.

2.1. EL VOCALISME TÒNIC

La major part dels parlars catalans tenen un sistema amb set vocals diferenciades en síl·laba tònica (quadre I.2).

QUADRE I.2
Les vocals tòniques

<i>Vocal</i>	<i>Exemples</i>
[i]	camí, família, illa, proteïna, raïm, Tuïr, unir
[e]	bé, carrer, Dénia, febre, Figueres, més, Tuixén
[ɛ]	Elx, èxit, hivern, mel, Portè, Reus, sentència, Vallès
[a]	aglà, Alacant, casa, mà, Perpinyà, sac
[ə]	Castellbò, el Coll, dona, repòs, ressò, soca
[o]	camió, cançó, les Corts, poma, senyor, Sóller
[u]	llaüt, núvol, peüc, puça, Taüll, ungla, Verdú, xampú

Aquest sistema és propi del central, el nord-occidental, el valencià i part del baleàric. Juntament amb aquest sistema general, hi ha dos sistemes d'àmbit més restringit, que es diferencien del sistema general perquè presenten diverses particularitats pel que fa a les vocals mitjanes:

a) el sistema propi de la major part dels parlars baleàrics, que consta de vuit vocals, és a dir, les set generals i la vocal neutra [ə], i

b) el sistema del septentrional, que es caracteritza pel fet d'haver perdut l'oposició entre vocals mitjanes altes i mitjanes baixes, i només consta, per tant, de les cinc vocals [i], [e], [a], [o] i [u].

2.1.1. *La variació en la distribució de les vocals mitjanes*

La distribució de les vocals mitjanes no és del tot homogènia en el conjunt del domini lingüístic, i en certs casos es constaten vacil·lacions o pronúncies diferents, sobretot en les vocals de la sèrie anterior ([e] i [ɛ]).

Una part important d'aquestes divergències són motivades pels factors següents:

a) L'evolució de la vocal [e] del llatí vulgar en els dos grans blocs dialectals. A causa d'aquesta evolució, hi ha tota una sèrie de mots que es pronuncien amb [e] en nord-occidental i en valencià, amb [ɛ] en central i en determinats parlars baleàrics, i amb [ə] en la resta del baleàric. Es tracta de mots com ara *cadena*, *cera*, *francès* o *merèixer*. Un nombre més reduït de mots, entre els quals es troben *pèl* i *vel*, tenen [ə] en parlars baleàrics i [ɛ] en la resta del català. En tots aquests casos són igualment acceptables les diferents pronúncies tradicionals, independentment que quedin reflectides o no a través de l'accentuació gràfica (cf. IV, § 3.1).

b) L'adaptació de certs mots cultes. En aquest tipus de mots és fàcil d'observar un predomini de les vocals mitjanes baixes ([ɛ] i [ə]) en la pronúncia més genuïna. Aquest predomini, tanmateix, no és exempt de vacil·lacions o de diferències entre els parlars. Per exemple, els mots cultes en *-ecte*, *-ecta*, *-epte* i *-epta* (*defecte*, *provecta*, *precepte*, *inepte/inepta*) tenen [ɛ] en valencià i en baleàric, però [e] en altres parlars. En canvi, els mots cultes acabats en *-ema* (*morfema*, *problema*, *teorema*) i en *-ense* (*castrense*, *forense*)

tenen [ɛ] en central i [e] en altres parlars. En aquests casos de vacil·lació, són igualment acceptables les diferents pronúncies. Amb tot, no és acceptable la tendència a generalitzar les vocals mitjanes altes ([e] i [o]) que es constata sobretot en determinats parlars de sectors urbans a causa, sens dubte, de la imitació de la pronúncia castellana.

c) La tendència a convertir la [o] en [ɔ] en síl·laba inicial (o en monosíl·labs). A causa d'aquesta tendència, en la major part dels parlars, s'ha produït el canvi de [o] en [ɔ] en mots com ara *com*, *crosta*, *flor*, *hora*, *nom*, *olla*, *plor*, *roig*, *soca*, *sol* i *sostre*, i presenten vacil·lació en la pronúncia uns quants mots amb el diftong *ou* (*jou*, *pou*, *tou*) i diversos mots cultes (*corts*, *mot*, *vot*, *zona*). En aquests casos, són acceptables les diferents pronúncies. No han seguit, però, aquesta tendència els parlars centrals de transició al septentrional, que mantenen la [o] en tots els casos, ni el septentrional, on tota [o] esdevingué [u] en l'antic. El septentrional, a més, presenta una altra peculiaritat, ja que la [ɔ], que en certs parlars s'ha convertit en [o], ha esdevingut [u] en síl·laba travada amb nasal: *font*, *pont*. És recomanable d'evitar aquesta darrera pronúncia en els registres formals.

2.1.2. La distribució de les vocals mitjanes anteriors

Deixant de banda les diferències vistes en el § 2.1.1, és possible delimitar unes quantes tendències generals en la distribució de les vocals mitjanes anteriors. Els principals casos en què apareix la vocal [ɛ] en la major part del domini lingüístic ocorren:

a) En la major part dels mots cultes, com ara *pètal*, *telègraf*, especialment en els mots esdrúixols, com ara *anècdota*, *gènere*, *gènesi* i *rèmora* (tret de *llémena*, *témpores*; els femenins *cérvola*, *feréstega*, *llépola*, i, en valencià, *sèmola*), i també en mots amb *i* o *u* en síl·laba posttònica: *col·legi*, *exèrcit*, *èxit*, *incendi*, *inèdit*, *neci*, *obsequi*, *misteri*; *cèl·lula*, *fècula*, *ingenu*, *molècula*, *perpetu*, *pèrdua*.

Malgrat tot, en determinats parlars orientals la vocal tònica del sufix *-ència* sona [e]: *ciència*, *innocència*, *paciència*. També es pronuncien amb [e] en occidental, i presenten una certa vacil·lació en oriental, els mots *Dénia*, *sèpia*, *sèquia* i *sènia* (o *sénia*).

b) Davant de *l*, simple o geminada: *arrel*, *cel*, *gel*, *melsa*, *tela*; *cel·la*, *novel·la*, *parcel·la*.

En fan excepció mots com ara *feltre* i, en valencià, *delta* i *selva*.

c) Davant de *rr*: *ferro*, *guerra*, *serra*, *terra*.

d) Davant de *r* seguida d'una altra consonant: *cert*, *gerd*, *perdre* (i la resta de formes rizotòniques), *hivern*, *perla*, *verb*, *verd*, *vèrtex*.

En fan excepció diversos mots en què la segona consonant és labial: *cérvol*, *herba*, *serp*, *terme*; en valencià, *erm*, *ferm*, *tèrbol*; *Cercs* i *Berga* en la pronúncia local, i, en parlars baleàrics *verd*, pronunciada amb vocal neutra.

e) En altres casos, com ara determinats mots amb el diftong *-eu*: *deu*, *fideu*, *museu*, *peu*, *preu*; uns quants noms i adjectius amb el grup *-ndr-*: *cendra*, *divendres*, *gendre*, *tendre*, i certs antropònims: *Josep*, *Vicenç* o *Vicent*.

El diftong *-eu* es pronuncia amb [e] si la *u* alterna amb *v* en una forma flexionada o en mots de la mateixa família: *breu/brevetat*, *greu/gravíssim*, *manlleu/manllevadís*, *meu/meua*, *neu/nevada* (llevat de *romeu* i *sueu*; en el cas d'*hereu* aquesta pronunciació només es dona en els parlars occidentals).

Com hem comentat més amunt, hi ha una sèrie de mots que es pronuncien amb [ɛ] en el central i en certs parlars baleàrics, però amb [ə] en la resta de parlars baleàrics i amb [e] en l'occidental. Sense pretendre ésser exhaustius, delimitem tot seguit diverses línies generals d'aquesta triple pronúncia tradicional:

a') Presenten la triple distinció la major part dels mots aguts que es pronuncien amb [ɛ] en el català central i en part del baleàric. Per exemple, els mots amb les terminacions *-ès* de gentilicis (*alguerès*, *anglès*), participis (*admès*, *atès*, *compromès*) i adjectius (*cortès*); *-et* i *-eta* aspectives (*altet*, *tauleta*); *-er* d'infinitius (*vol·er*, *saber*), i d'altres mots, com ara *cinquè*, *ple*, *què*, *tres*, *estret*, *cabell*, *fred* i *sec*.

b') També presenten la triple pronúncia les formes rizotòniques de molts verbs de la conjugació I —els acabats en *-ejar* com *envejar*, en *-egar* com *bategar*, etc.— i de determinats verbs de la conjugació II, que són planes: concretament, els verbs *beure*, *creure*, *deure*, *veure* i llurs derivats; els verbs *conèixer*, *merèixer*, *parèixer* i els derivats; els verbs amb infinitiu acabat en *-ndre* (*aprendre*, *dependre*, *despendre*, *vendre*), i els imperfects rizotònics (*feia*, *feies*, *fèiem*).

c') La distinció apareix, finalment, en altres mots plans, com ara *abella*, *bresca*, *cadena*, *cella*, *cera*, *orella* i *teula*.

2.1.3. La distribució de les vocals mitjanes posteriors

En la sèrie posterior podem formular també unes quantes tendències sobre la distribució de les vocals mitjanes posteriors. En molts casos, però, les excepcions resulten tan nombroses com les formes regulars. Els principals casos en què apareix la vocal [ɔ] ocorren:

a) En la major part dels mots cultes (*anòmal*, *autònom*, *hidrogen*, *pròleg*); especialment en mots que contenen una *i* o una *u* en síl·laba posttònica (*Antoni*, *bibliòfil*, *custòdia*, *elogi*, *lògica*; *còmput*, *cònjuge*, *corpus*, *mòdul*), i en mots esdrúixols (*còmode*, *nòmada*, *òrfena*, *pròrroga*).

En fan excepció mots com els següents: *fórmula*, *pòlvora*, *tómbola*, *tórtora*, *gòndola*; *estómac*, *furóncol*, *gòndol*; *forma*.

b) En diftong decreixent: *Alcoi*, *almoïna*, *boïra*, *heroï*; *bou*, *dijous*, *nou*, *ou*, *prou*, i en les formes rizotòniques dels verbs *cloure*, *coure*, *moure* i *ploure*.

En fan excepció les formes verbals *fou* i *sou* i, amb vacil·lacions en diversos parlars, en mots com ara *jou*, *pou*, *tou* (cf. § 2.1.1.c) i *Sant Boi* ([o]) en la pronúncia local.

c) En els monosíl·labs aguts acabats en -o (llevat de la forma verbal *só* i de l'adverbi *no*): *bo*, *do* ('regal', 'virtut'), *jo*, *pro*, *so*, *tro* (i *de debò*, *ressò*, *retrò*, *ultrasò*, etc.); els demostratius *ço*, *açò*, *això*, *allò*; les conjuncions *o* (llevat de pronúncies relaxades), *però* i *emperò*, i les expressions *daixò*, *dallò* i *madò* (cf. § 2.1.1.c).

d) En uns quants mots acabats en -os: *arròs*, *cos*, *espòs*, *gros*, *os*, *repòs*, *terròs*, *tros*.

En fan excepció els nombrosos adjectius derivats amb el sufix qualitatiu -ós: *grogós*, *aquós*, *generós*.

e) En diversos mots acabats en -osa: *cosa*, *llosa*, *nosa*, *rosa*, *prosa*.

f) En alguns dels mots en què la vocal és seguida dels grups consonàntics -rt(a), -lt(a), -ldr- o -ndr-: *confort*, *conhort*, *consort*, *fort*, *hort*, *import*, *mort*, *sort*, *suport*, *tort*, *horta*, *porta*; *giravolt*, *revolt*, *revolta*; *absoldre*, *doldre*, *moldre*, *resoldre*; *compondre*, *correspondre*, *pondre*, *tondre*.

En fan excepció els mots següents: *cort*; *molt* (quantificador), *escolta*; *fondre*.

g) En molts mots acabats en les terminacions següents: -oc, -oca (*albercoc*, *foc*, *groc*, *xoc*; *lloca*, *oca*, *roca*); -ofa (*carxofa*, *estrofa*); -oig, -oja (*boig*, *roig*; *boja*, *roja*); -ol, -ola (*bunyol*, *consol*, *dol*, *vol*; *cassola*, *escarola*, *escola*, *pistola*, *sola*); -ossa (*brossa*, *carrossa*, *crossa*); -ost, -osta (*cost*, *impost*, *pressupost*, *rebot*; *costa*, *crosta*, *posta*); -ot, -ota (*clot*, *dot*, *got*, *ninot*; *cabota*, *granota*, *nota*, *pilota*, *pota*).

En fan excepció els mots següents: *boc*, *boca*; *estoig*; *gola*, i, en valencià i baleàric, *bola*, *cola*; *bossa*, *gossa*, *óssa*, *rossa*; *agost*, *congest*, *most*, *llagosta*; *bot*, *brot*, *mot*, *nebot*, *rot*, *tot*.

h) En altres mots, molts dels quals són monosíl·labs o tenen l'accent en la primera síl·laba: *cor*, *dona*, *flor*, *or*, *prova*, *plor*, *roba*, *roda* (cf., però, § 2.1.1.c), i també les formes rizotòniques de verbs com ara *constar* (*consta*), *llogar* (*lloga*), *robar* (*roba*), *tocar* (*toca*) i *trobar* (*troba*).

2.2. EL VOCALISME ÀTON

En síl·laba àtona, tots els parlars presenten un sistema vocàlic reduït. Els més generals són el sistema de la major part dels parlars orientals, reduït a tres vocals ([i], [ə] i [u]), i el sistema dels parlars occidentals, reduït a cinc vocals ([i], [e], [a], [o] i [u]).

En els parlars orientals hi ha, a més, dos sistemes d'àmbit més restringit:

a) el sistema propi de la major part dels parlars mallorquins, que té quatre vocals, és a dir, les tres generals en els parlars orientals i la [o], i

b) el sistema de l'alguerès, reduït a les vocals [i], [a] i [u].

En tot cas, convé no confondre aquest darrer sistema amb la tendència a generalitzar la pronúncia [a] en substitució de [ə], que es constata recentment en determinats sectors urbans de parlars orientals: c[a]ntral, cos[a], [a]scolt[a]. Aquesta tendència, motivada per factors externs a la llengua, no és acceptable.

2.2.1. La reducció vocàlica

Les diferències existents entre el vocalisme tònic i l'àton són degudes al fet que hi ha vocals que presenten un timbre diferent segons que apareguin en posició tònica o àtona en les diferents formes flexionades d'un mot o en mots de la mateixa família (cf. § 8.3.1; per al concepte de *família*, cf. III, § 2). Aquest procés, anomenat *reducció vocàlica*, consisteix en l'ascens o en la centralització de les vocals que s'hi veuen afectades. En el quadre I.3 podem veure els diferents tipus de reducció sistemàtica que s'esdevenen en els dos grans blocs dialectals.

QUADRE I.3
Reducció vocàlica en els dos grans blocs dialectals

Parlars orientals			Parlars occidentals		
i		u	i		u
e		o	e		o
ε	↗	ə	ε		ə
	↑	a		a	

Com podem observar en aquests quadres, en posició àtona es mantenen les vocals [i] i [u] en tot el domini, i [e], [a] i [o] en els parlars occidentals. Òbviament, també es manté la vocal neutra que apareix, en parlars baleàrics, en síl·laba tònica de mots com ara *cadena*.

Amb els exemples del quadre I.4 podem constatar la relació existent entre les vocals en síl·laba tònica i en síl·laba àtona en els dos grans blocs dialectals.

QUADRE I.4
*Relació entre les vocals tòniques i les vocals àtones
 en els dos grans blocs dialectals*

<i>Síl·laba tònica general</i>	<i>Síl·laba àtona</i>	
	<i>Parlars orientals</i>	<i>Parlars occidentals</i>
m[í]ra, fam[í]lia	m[i]rar, fam[i]liar	m[i]rar, fam[i]liar
p[é]sa, carr[é]r	p[ə]sar, carr[ə]ró	p[e]sar, carr[e]ró
g[é]la, m[é]l	g[ə]lar, m[ə]lós	g[e]lar, m[e]lós
c[á]nta, c[á]sa	c[ə]ntar, c[ə]seta	c[a]ntar, c[a]seta
p[ó]sa, s[ó]ca	p[u]sar, s[u]cota	p[o]sar, s[o]cota
d[ó]na'm, p[ó]ma	d[u]nar, p[u]mera	d[o]nar, p[o]mera
p[ú]ja, [ú]ngla	p[u]jar, [u]nglot	p[u]jar, [u]nglot

Com hem indicat, la major part del mallorquí no presenta reducció en [u] sinó en [o] i, en aquest punt, es comporta com els parlars occidentals. Cal tenir en compte, però, que en mallorquí la vocal [o] s'ha convertit en [u] en mots en què és seguida d'una síl·laba generalment tònica amb *i* o *u*: *homília*, *montuïrer* (de *Montuïri*), *sospira*, *comú*. Aquesta modificació també es produeix d'una manera menys sistemàtica en certs parlars occidentals.

Tanmateix, no tots els casos de vocals àtones són imputables a l'efecte de la reducció vocàlica tal com ha estat definida anteriorment. Així, mots com ara *camisa*, *ganivet*, *pendent*, *petó*, *consum* i *promesa* no presenten formes relacionades que permetin identificar l'alternança vocàlica sistemàtica. Amb tot, també considerarem que en aquests casos hi ha reducció, ja que la pronúncia d'aquestes vocals en els diferents parlars coincideix amb els processos sistemàtics delimitats suara.

2.2.2. Excepcions a la reducció vocàlica

La reducció vocàlica presenta excepcions de caràcter morfològic, contextual i lèxic:

a) Les excepcions morfològiques tenen a veure amb els processos de composició i amb determinats processos de derivació, i es donen en tots els parlars. En els mots compostos, en els mots derivats amb prefix tònic i en els adverbis acabats en *-ment*, l'accent del constituent morfològic de l'esquerra s'afebleix i, segons el cas, pot arribar a desaparèixer (cf. § 8.3.2). No es produeix, però, la reducció de la vocal que té un caràcter tònic quan el constituent actua com a mot independent; és el cas de mots compostos com ara *camallarg* ([a]), *pèl-curt* ([ɛ]), *Castellvell* ([e]), *Pedraforca* ([e]), *Collbató* ([ɔ]), *lloctinent* ([ɔ]), *Portocolom* ([ɔ]) i *correfoc* ([o]); de prefixos tònic com ara *sobrecàrrega* ([o]), i d'adverbis acabats en *-ment* com ara *ràpidament* ([a]), *tendrament* ([ɛ]) i *bonament* ([ɔ]).

Amb tot, hi ha vacil·lació entre el manteniment i la reducció, o bé hi ha reducció, en certs mots compostos o prefixats molt usuals que deixen d'ésser percebuts com a tals: *contradir, entrepà, entretemps, prepotent*.

b) Les excepcions contextuais es donen només en els parlars orientals i es deuen al manteniment de la vocal [e] i, en alguns casos, de les vocals [o] i [a], en determinats grups vocàlics en hiat que apareixen sobretot en mots cultes.

Vegem-ne uns quants casos:

a') En el grup *ea*.

[eá] *crear, cineasta, real, teatre*

[eə] *creació, realisme, teatret, reparèixer, àrea, nàusea, aleatori*

b') En el grup *ee*.

[eə] *àrees, nàusees, pàncrees*

[eé] (o [əé]) *alineés, anorreéssim*

[eé] (o [əé]) *alineem, anorreem* (en parlars baleàrics, el grup [eé] es realitza [eó])

En posició pretònica, en canvi:

[əə] (o [ə]) *neerlandès, sobreentès*

c') En el grup *ae*.

[əe] (o [əə]) *israelià, ismaelita*

d') En el grup *eo* hi ha vacil·lació entre la reducció i la no-reducció de la primera vocal quan es tracta de mots de caràcter culte.

[eó] (o [əó]) *arqueòleg, beoci, eòlic, ideòleg, teòric*

[eó] (o [əó]) *camaleó, neó, panteó*

[eu] (o [əu]) *neologisme, paleontologia*

En aquest grup és més habitual la reducció quan la segona vocal és àtona: *teoria, arqueologia, geologia* ([əu]). En el mot *lleó*, d'altra banda, se sol fer habitualment la reducció ([əó]); quan és cognom, però, el trobem sovint pronunciat amb [e] ([eó]).

c) En els parlars orientals, finalment, hi ha una sèrie d'excepcions a la reducció vocàlica que tenen un caràcter purament lèxic.

Concretament:

a') Hi ha parlars en què es constata una certa vacil·lació entre les pronúncies vocàliques reduïdes (amb [ə] i [u]) i les no reduïdes (amb [e] i [o], respectivament) en síl·laba posttònica de cultismes (*àloe, apòcope, base, classe, còlera, cràter, fase, frase, gluten, ídem, laringe, òpera, tàndem, colòn*), manlleus lèxics (*bàsquet, gàngster, waterpolo, casino*), sigles i acrònims (*RENFE, UNESCO*), formes truncades (*tele*), topònims (*Blanes, Pedralbes*),

antropònims (*Irene, Balmes, Víctor, Penèlope*) i prefixos i formes prefixades (*antepenúltim, vicepresident, eurocomunisme, iberoromà*). En aquests mots, almenys en tots els que estan plenament integrats en la llengua, les pronúncies més apropiades són [ə] i [u], d'acord amb el sistema vocàlic àton dels parlars orientals.

b') És pròpia de certs parlars baleàrics la pronúncia no reduïda en els casos següents: en la vocal del radical dels verbs que tenen una [e] en les formes rizotòniques (*pecar, pregar, esperar*); en la vocal dels derivats nominals que tenen una [e] en la síl·laba tònica del mot primitiu (*herbeta, ventada*), i en la vocal de la terminació *-ec* en síl·laba posttònica (*mànec, càrrec*).

2.2.3. Altres modificacions vocàliques

L'escassa prominència de les síl·labes àtones facilita que les vocals es puguin veure sotmeses a ascensos, descensos o elisions condicionats pel context fònic. La modificació més sistemàtica és la que es produeix en els parlars occidentals, amb la vocal [a] com a marca de gènere o desinència verbal que esdevé [e] quan es troba travada per una consonant, com es pot observar en l'alternança que aquestes vocals presenten en les formes flexionades següents: *dona* però *donec*, *canta* però *cantes* o *canten*. Òbviament, aquesta alternança és purament gràfica en els parlars orientals, ja que en tots dos casos la vocal es realitza [ə].

Hi ha una sèrie de modificacions que estan restringides generalment a un parlar o grup de parlars i no són recomanables en els registres formals. Es tracta, concretament, de modificacions com les següents:

a) El canvi de *e* ([ə] o [e], segons els parlars) en *i* en contacte amb una consonant palatal. Aquesta modificació, provocada pel caràcter tancador de les consonants palatals, es tradueix en pronúncies del tipus *g[i]ner* per *gener*, *d[i]jú* per *dejú* o *qu[i]xal* per *queixal*.

b) L'harmonia vocàlica, típica de certs parlars valencians, d'acord amb la qual, la vocal *a* en posició final de mot es converteix en [ɔ] o en [ɛ] quan el mot té una [ɔ] o una [ɛ], respectivament, en la síl·laba tònica precedent: *pilot[ɔ]* per *pilota*, *port[ɔ]* per *porta*, *pos[ɔ]* per *posa*; *serr[ɛ]* per *serra*, *terr[ɛ]* per *terra*.

c) El pas de la *e* a *o* per assimilació amb una vocal posterior tònica, pròpia de parlars baleàrics: *colz[o]* per *colze*, *nostr[o]* per *nostre*, *j[o]noll* per *genoll*.

d) La pronúncia [a] de la *e* en síl·laba travada inicial, pròpia del nord-occidental i el valencià. Aquesta pronúncia és bastant sistemàtica en tots els parlars occidentals en mots que comencen per *en-*, *em-* i *es-*: *[a]ncetar* per *encetar*, *[a]mbut* per *embut*, *[a]scoltar* per *escoltar*. No és tan general en altres contextos: *ll[a]uger* per *lleuger*, *ll[a]nçol* per *llençol*, *[a]ixam* per *eixam*, *[a]lefant* per *elefant*, *[a]legant* per *elegant*, *s[a]ncer* per *sencer*.

e) La pronúncia [o] de la *u* en mots que tenen una *i* en la síl·laba posterior, que es produeix en parlars baleàrics i valencians: *Ll[o]ís* per *Lluís*, *m[o]nicipal* per *municipal*.

f) L'elisió de la vocal neutra de la síl·laba final que es produeix en parlars baleàrics i septentrionals en mots esdrúixols com ara *besti* per *bèstia*, *ciencis* per *ciències*, *graci* per *gràcia*, *histori* per *història*.

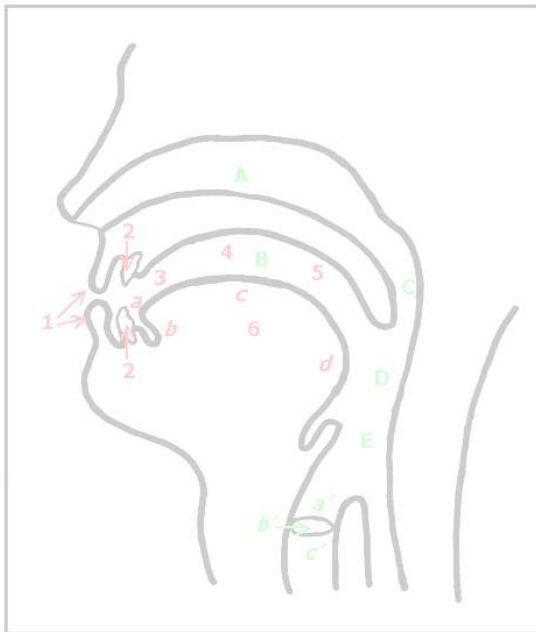
g) La caiguda de *a* o *e* pretòniques i la consegüent formació de grups consonàntics amb *r*, com ara les pronúncies *brana* per *barana*, *tronja* per *taronja*, *prò* per *però*, *vritat* per *veritat* i *Tresa* per *Teresa*.

3. LES CONSONANTS

Les consonants són sons que es produeixen amb una obstrucció o una constricció de l'aire expirat en algun punt del tracte vocal (figura I.1). Les consonants poden ésser classificades a partir de trets relacionats amb el lloc i el mode d'articulació. El *lloc d'articulació* —dit també *punt d'articulació*— és el punt del tracte vocal on es produeix l'obstrucció o la constricció al pas de l'aire expirat, i permet classificar les consonants en *bilabials*, *labiodentals*, *dentals*, *alveolars*, *palatals* i *velars* (figura I.2). Les consonants bilabials i labiodentals poden ésser designades amb el terme genèric de *consonants labials*; les dentals i les alveolars, d'una manera paral·lela, amb el terme genèric de *consonants dentoalveolars*. En tots dos casos, aquests termes remetent a l'àrea d'articulació.

FIGURA I.1

El tracte vocal: articuladors, cavitats i passatges

ARTICULADORS: 1) llavis, 2) dents incisives, 3) regió alveolar, 4) paladar, 5) vel del paladar, 6) llengua (*a*, àpex; *b*, làmina; *c*, dors; *d*, arrel lingual); CAVITATS I PASSATGES: A) cavitat nasal, B) cavitat oral, C) passatge velofaríngi, D) cavitat faríngia, E) passatge glotal (*a'*, laringe; *b'*, cordes vocals; *c'*, glotis).

FIGURA I.2

El tracte vocal: llocs d'articulació de les consonants

1) bilabial, 2) labiodental, 3) dental i interdental, 4) alveolar, 5) palatal, 6) velar.